

Fratelli Tutti - over broederlijkheid en sociale vriendschap

Uitnodiging tot een geloofsgesprek

Op 4 oktober 2020, feestdag van Franciscus van Assisi, heeft paus Franciscus zijn derde encycliek *Fratelli Tutti* ('Allen broeders en zusters') gepubliceerd. De titel is ontleend aan een geschrift van Sint Franciscus waarin hij allen zalig prijst die hun zusters en broeders in verre oorden evenzeer liefhebben als hun verwanten die dichtbij zijn. Die woorden zijn de paus uit het hart gegrepen. "Niemand redt het in dit leven zonder de hulp van anderen", schrijft hij. Daarom is de tijd gekomen om als één menselijke familie "waarin wij broeders en zusters van elkaar zijn" op te trekken (paragraaf 7-8).

In *Fratelli Tutti* werkt Paus Franciscus typisch franciscaanse thema's uit als universele broederschap, respect voor andersgelovigen en inzet voor vrede en verzoening. Het vormt daarmee een prachtig tweeluik met zijn eerdere encycliek *Laudato Sí* uit 2015, waarin de franciscaanse verbondenheid met de gehele schepping centraal staat.

Deze gesprekshandleiding is een initiatief van de Konferentie Nederlandse Religieuzen. De handleiding kan worden gebruikt om de encycliek in groepsverband te bespreken of voor individuele overweging. U vindt een korte samenvatting van elk hoofdstuk, enkele citaten uit het betreffende hoofdstuk en vragen om de tekst te verwerken. We hopen dat deze gesprekshandleiding een bijdrage levert aan een beter begrip van de inspirerende visie die paus Franciscus ontvouwt in *Fratelli Tutti*.

Inleiding

Deze handleiding voor een geloofsgesprek over *Fratelli Tutti* is bedoeld als hulpmiddel om deze belangrijke sociale encycliek door te nemen en er met anderen over te spreken. Het bevat citaten en discussievragen over een verscheidenheid aan thema's die in *Fratelli Tutti* aan bod komen¹. Helemaal aan het eind van deze handleiding staan enkele andere werkvormen beschreven om de boodschap van *Fratelli Tutti* te behandelen.

Stel als organisator van een leesgroep voor elke bijeenkomst vast welke onderwerpen zullen worden besproken. U kunt de encycliek hoofdstuk per hoofdstuk bespreken, maar ook meerdere hoofdstukken tegelijk behandelen, afhankelijk van het aantal bijeenkomsten dat is afgesproken.

Zorg ervoor dat alle mensen die zich hebben aangemeld van tevoren beschikken over een exemplaar van de encycliek en een kopie van deze gesprekshandleiding.

Voor deze gesprekshandleiding is gebruik gemaakt van de vertaling die in België is uitgebracht door uitgeverij Halewijn. Deze kan worden besteld bij: https://www.halewijn.info/catalogus/fratelli_tutti In Nederland verschijnt in de leerste maanden van 2021 een eigen vertaling in de serie 'Kerkelijke Documentatie'. Kijk voor meer informatie op: <https://www.rkkerk.nl/publicaties/kerkelijke-documentatie/>

Voorstel programma

I. Welkom en kennismaking

Nodig na het welkom elke deelnemer uit om zich voor te stellen en te vertellen wat hem of haar bewoog deel te nemen aan de studiegroep.

II. Openingsgebed

Nodig alle deelnemers uit voor een kort moment van stilte. U kunt vervolgens een van de slotgebeden van de encycliek bidden of een eigen gebed uitspreken. U kunt ook beginnen met een citaat uit een van de hoofdstukken die u gaat bespreken.

III. Toelichting bij de hoofdstukken die worden besproken en discussie

Geef een kort overzicht van de thema's die worden besproken tijdens de bijeenkomst. De gespreksvragen kunnen dienen als beginpunt van het gesprek. Elke deelnemer deelt zijn of haar gedachten over een vraag en nodigt dan iemand anders uit dat te doen. Let er als gespreksleider op dat iedereen de gelegenheid heeft om te reageren.

IV. Hoe kunnen we de encycliek in de praktijk brengen?

Nodig elke deelnemer uit om te delen welke stappen hij of zij individueel of als lid van een gemeenschap (parochie, vereniging, bedrijf) kan zetten om de boodschap van de encycliek in de praktijk te brengen.

V. Mededelingen en afspraken voor een volgend gesprek

---

¹ Deze handleiding is deels gebaseerd op de volgende bronnen: *'Fratelli Tutti' Study Guide* van Franciscan Media en *Fratelli Tutti and Migration Discussion Guide* van de US Conference of Catholic Bishops.

INLEIDEND HOOFDSTUK

Samenvatting

Vanaf de allereerste paragraaf wijst paus Franciscus op het voorbeeld van Sint Franciscus van Assisi, die alle mensen zijn broers en zussen (*'fratelli tutti'*) noemde. De heilige wilde niets weten van superioriteitsgevoelens of vijanddenken. In de tijd van de kruistochten zocht hij de ontmoeting met de sultan van Egypte, de gedoodverfde vijand van het christendom. De paus roept ons op om net als Franciscus, steeds te streven naar broederschap en vriendschap over alle sociale, culturele en religieuze grenzen heen.

De paus schrijft hoe hij zelf in de voetstappen is gegaan van de heilige uit Assisi toen hij in 2019 een ontmoeting had met grootimam Ahmad Al-Tayyeb in Abu Dhabi (Verenigde Arabische Emiraten). Samen hebben zij een document opgesteld over menselijke broederschap als fundament van wereldvrede.

Paus Franciscus is nog voor het uitbreken van de pandemie begonnen aan deze encycliek. De crisis die de hele wereld raakte in 2020 laat zien hoe afhankelijk wij zijn van elkaar en hoe belangrijk samenwerking is. De paus drukt ons op het hart te blijven streven naar een "universele broederschap".

Vragen voor groepsgebesprek of persoonlijke overweging

Franciscus voerde geen woordenoorlog om anderen een doctrine op te leggen; hij verspreide simpelweg Gods liefde. Op die manier werd hij een vader voor iedereen en stimuleerde hij de droom van een broederlijke samenleving (4).

Laten wij dus dromen, als één menselijke familie, als medereizigers uit hetzelfde vlees en bloed, als kinderen van dezelfde aarde die ons gemeenschappelijk huis is, ieder van ons met de rijkdom van zijn of haar geloof en overtuiging, ieder van ons met zijn of haar eigen stem, allemaal broeders en zusters! (8).

1. Franciscus van Assisi legde zich niet neer bij het vijanddenken dat in zijn tijd domineerde. Hij zag elk mens als broeder en zuster en zocht de ontmoeting met 'de ander' (melaatsen, armen, moslims). Zijn tijdgenoten zullen ongetwijfeld hebben gedacht dat hij een hemelbestormer en dromer was. Maar was het zo onrealistisch wat hij deed? Wat is volgens u vanuit evangelisch oogpunt 'realistisch'?
2. We zijn één enkele menselijke familie: op welke manieren kunt u vorm geven aan uw overtuiging dat wij broeders en zusters zijn van elkaar?

Hoofdstuk 1: DONKERE WOLKEN BOVEN EEN GESLOTEN WERELD

Samenvatting

De titel van het eerste hoofdstuk, 'Donkere wolken boven een gesloten wereld', weerspiegelt het sombere gevoel dat velen van ons plaagt in deze tijd van ziekte, politieke instabiliteit en economische onzekerheid. De paus benoemt in dit hoofdstuk de misstanden in de wereld. Hij ziet de huidige vorm van globalisering die gestuurd wordt door ideologische en economische machten, als een uniformering die onrecht doet aan de rijkdom en diversiteit in de wereld.

Veel problemen springen volgens de paus voort uit een 'cultuur van onverschilligheid'. Daarmee bedoelt hij het feit dat we niet meer naar elkaar omzien en te vaak in de ban zijn van een "koortsachtig consumentisme". Daardoor zijn we geneigd anderen te negeren, vooral de meest behoeftigen. De paus is helder in zijn oordeel: een samenleving die uit is op welvaart, maar de ellende van anderen niet wil zien, is een ongezonde samenleving.

Door naar elkaar te luisteren en naar elkaar om te zien, kunnen we Gods stem op het spoor komen. Ons geloof biedt ons de hoop dat "God overvloedig zaden van goedheid blijft zaaien in onze menselijke familie", schrijft paus Franciscus.

Vragen voor groeps gesprek of persoonlijke overweging

In een wereld die blijft voortrazen, maar een gedeelde routekaart mist, voelen we almaar meer dat de kloof tussen de obsessie voor ons persoonlijk welzijn en het met de hele menselijke familie gedeelde geluk alleen maar groter lijkt te worden en dreigt af te stevenen op een complete scheiding tussen het individu en de mensengemeenschap (31).

Het klopt dat een wereldwijde tragedie als de coronapandemie even het gevoel liet herleven dat we een wereldwijde gemeenschap zijn, allemaal in hetzelfde schuitje, waar de problemen van één iemand ook de problemen van ons allemaal zijn. Eens te meer realiseerden we ons dat niemand in zijn eentje wordt gered; we kunnen alleen samen worden gered (32).

Samen kunnen we de waarheid zoeken in dialoog, in een ontspannen gesprek of in een gepassioneerd debat. Daarvoor is enig doorzettingsvermogen nodig; het brengt momenten van stilte en pijn met zich mee, maar het kan met het nodige geduld ook delen in de bredere ervaring van individuen en volkeren (50).

1. Welke maatschappelijke ontwikkelingen die paus Franciscus beschrijft in het eerste hoofdstuk, raken u het meest? Hoe reageert u op die ontwikkelingen?
2. Het lijkt wel of er in deze tijd steeds meer muren worden opgetrokken tussen mensen. De paus spreekt zelfs over een 'cultuur van muren'. Herkent u dat, in uzelf, om u heen, in de samenleving?
3. Hoe roept God u in deze tijd van politieke en religieuze verdeeldheid, vooral op sociale media, om een instrument van vrede en eenheid in onze wereld te zijn?

Hoofdstuk 2: EEN VREEMDELING OP DE WEG

Samenvatting

De uitdagingen die in het eerste hoofdstuk worden genoemd, onderstrepen de noodzaak om onze prioriteiten op persoonlijk, gemeenschappelijk en mondiaal niveau te heroverwegen voordat het te laat is. Een wereld die toekomst heeft is alleen mogelijk als we als zusters en broeders in liefde samenkomen en samenwerken.

De parabel van de barmhartige Samaritaan (Lucas 10: 25–37) leert ons hoe we ook vandaag nieuwe wegen kunnen inslaan. In dit bekende verhaal worden grenzen overschreden van cultuur en religie (tussen Joden en Samaritanen). De nood van de man die overvallen is, heeft in de ogen van Jezus voorrang op alle andere sociale en religieuze verplichtingen. De Samaritaan helpt niet alleen ter plekke langs de kant van de weg, maar zorgt er ook voor dat de zorg verder gaat door een herberg te zoeken en wat geld achter te laten voor de gewonde.

Paus Franciscus spreekt vaak over de mensen in de “periferie” van de samenleving. Het is gemakkelijk om hen de schuld te geven van de problemen in de samenleving of de andere kant uit te kijken. Maar elke dag biedt een nieuwe kans om te handelen als de barmhartige Samaritaan. Wij zijn “geschapen om lief te hebben” (88). Ook wij komen onderweg gewonde vreemdelingen tegen. In het gelaat van elke buitengesloten persoon kunnen wij Christus herkennen (85).

God ziet geen grenzen, alleen wij doen dat. De vraag is niet wie onze naaste is, maar of we bereid zijn naaste voor anderen te zijn.

Vragen voor groepsgesprek of persoonlijke overweging

Gefixeerd als we zijn op onze eigen noden, stoort ons de aanblik van een mens die lijdt. Het maakt ons ongemakkelijk, omdat we geen tijd willen verspillen aan de problemen van andere mensen. Dit zijn symptomen van een ongezonde samenleving. Een samenleving die op zoek is naar welvaart, maar het lijden de rug toekeert (65).

Elke dag moeten we uitmaken of we barmhartige Samaritanen zijn of onverschillige omstanders. (69).

1. Wie zijn in uw eigen leven uw ‘naasten’? Is de groep mensen die u als ‘naaste’ behandelt, groter geworden in de pandemie of juist kleiner? Hoe komt dat?
2. Lees de parabel van de barmhartige Samaritaan (Lucas 10: 25-37). Leef u in in elk van de personages: slachtoffer, rover, priester, leviet, Samaritaan en herbergier. Probeer in te voelen hoe elk personage wordt gedreven door eigen doelen en waarden. Zijn er aspecten van de verschillende personages die voor u herkenbaar zijn?
3. Wie zijn de ‘rovers’ van nu die slachtoffers maken en mensen aan de kant van de weg achterlaten? Hoe kunnen we de ‘rovers’ van nu confronteren met hun daden en troost en verlichting bieden aan de slachtoffers?

Hoofdstuk 3: EEN OPEN WERELD BEDENKEN EN ONTWIKKELEN

Samenvatting

In dit hoofdstuk schrijft de paus over stappen die we als mensheid kunnen zetten om een wereld te creëren die is gebaseerd op broederlijkheid. Daarvoor is nodig dat we ons oefenen in een universele liefde die bereid is om in dialoog te gaan met anderen en open staat voor wederzijdse verrijking.

Als wij ons laten leiden door angst voor de ander, belemmeren we niet alleen zijn of haar levenskansen, maar raakt dat direct aan de kwaliteit van ons samenleven. De paus noemt in dit verband migranten en vluchtelingen, mensen met een beperking, ouderen en alle gediscrimineerde groepen. Als we de waardigheid van elk mens willen garanderen, moeten we ervoor zorgen dat elk mens de kans krijgt zich te kunnen ontwikkelen.

Paus Franciscus herinnert ons eraan dat de wereld van ons allemaal is, niet alleen van bevoorrechte mensen. Wat beschikbaar is op deze aarde, is er voor iedereen. Het recht op bezit is niet absoluut. De H. Johannes Chrysostomus (ca. 345-407) zei dat rijken de plicht hebben om van hun overvloed te delen met de armen; als ze dat niet doen stelen ze van de armen. De paus noemt economische bedrijvigheid een “nobele roeping”, maar wijst er tegelijk op dat het doel van economie is om bij te dragen aan het algemeen welzijn van allen (118-123).

Vragen voor groeps gesprek of persoonlijke overweging

Wij, gelovigen, moeten allemaal erkennen dat de liefde op de eerste plaats komt: liefde mag nooit in gevaar worden gebracht en het grootste gevaar schuilt in het niet-liefhebben (92).

Woorden als vrijheid, democratie of broederlijkheid verliezen dan hun betekenis. Want de realiteit is dat zolang ons economische en sociale systeem ook maar één slachtoffer maakt, één persoon aan de kant zet, het feest van de universele broederlijkheid niet kan doorgaan (110).

Elke samenleving moet zorgen voor het overdragen van waarden, want als dat niet gebeurt, worden egoïsme, geweld en corruptie in hun verschillende vormen, maar net zo goed onverschilligheid, overgeleverd en wordt een leven uiteindelijk afgesloten voor elke vorm van transcendentie en ingegraven in individuele belangen (113).

1. Wat zijn naar uw mening de grootste obstakels om een open wereld te creëren, zoals paus Franciscus die schildert in *Fratelli Tutti*?
2. Een duidelijke identiteit lijkt op gespannen voet te staan met openheid naar anderen. Hoe speelt uw geloof een rol in uw identiteit? Hoe kan uw geloof een bijdrage leveren aan een open, inclusieve samenleving?
3. Hoe kan uw kerk, gemeenschap, vereniging, bedrijf of politieke partij menselijke waardigheid bevorderen in de samenleving?

Hoofdstuk 4: EEN HART DAT OPENSTAAT VOOR DE HELE WERELD

Samenvatting

De grensmuren die tegenwoordig overal ter wereld worden opgetrokken, staan meer dan wat ook symbool voor de uitsluiting van behoeftigen. Heel hoofdstuk 4 is gewijd aan het vraagstuk van migratie. De paus breekt een lans voor een barmhartig migratiebeleid. Mensen verlaten immers niet zonder reden huis en haard. Ze ontvluchten geweld, armoede of natuurrampen. Het is onze eerste plicht om hen te “verwelkomen, te beschermen, ondersteuning te bieden en te helpen bij de integratie” (129).

Daarnaast moeten we als ontvangende samenleving ook helpen om iets te doen aan de oorzaken van migratie en eraan bijdragen dat mensen een menswaardig leven kunnen leiden in de landen waar zijn vandaan komen.

De paus erkent de complexiteit van dit thema. Ontvangende landen moeten de juiste balans zien te vinden tussen de bescherming van de eigen sociale zekerheid en de steun aan migranten. De paus merkt ook op dat men alleen open kan staan voor anderen, als deze openheid geworteld is in een liefde voor de eigen cultuur. Hij benadrukt opnieuw de kansen van de multiculturaliteit die het gevolg is van migratie. Nieuwkomers kunnen een grote verrijking zijn voor ons allen, schrijft hij (133-135). Ook schrijft hij: "Alleen een sociale en politieke cultuur die open staat voor anderen en hen verwelkomt heeft een toekomst." (141).

Vragen voor groeps gesprek of persoonlijke overweging

De ware kwaliteit van de verschillende landen in onze wereld kan worden afgemeten aan hun vermogen om niet alleen als land te denken, maar ook als deel van de grotere menselijke familie (141).

Laten we erkennen dat naarmate onze geest en ons hart minder ontvankelijk worden, wij ook minder in staat zijn om de wereld om ons heen te begrijpen (147).

Een levende cultuur, die zich laat verrijken met nieuwe elementen uit andere plaatsen, zal die nooit zomaar kopiëren of overnemen, maar ze op haar eigen manier integreren (148).

Geen enkel volk, cultuur of individu kan alles in zijn eentje bereiken: om vervulling in het leven te vinden, hebben we anderen nodig (150).

1. Beschrijf een ervaring waarin je werd verrijkt door een echte ontmoeting met iemand uit een andere cultuur. Moest je een aantal persoonlijke vooroordelen of overtuigingen ‘opgeven’?
2. Paus Franciscus heeft het over de plicht om mensen die afschuwelijke situaties te ontvluchten te “verwelkomen, beschermen, ondersteuning te bieden en te helpen bij de integratie”. Hoe kunt u persoonlijk daar een bijdrage aan leveren? En hoe kan uw gemeenschap (kerk, instituut, vereniging, etc.) een bijdrage leveren?

Hoofdstuk 5: EEN BETERE POLITIEK

Samenvatting

In het vijfde hoofdstuk trekt paus Franciscus zijn ideeën over broederschap/zusterschap door naar politiek. Politiek is in zijn ogen ten diepste een belangrijke vorm van dienstbaarheid. Hij noemt het zelfs een vorm van liefde, caritas, die het algemeen welzijn beoogt (154).

De paus bekritiseert populistische politici die het sentiment van mensen exploiteren voor eigen korte termijn gewin. Tegelijk wijst hij op het risico dat een politiek die alleen let op individuele belangen, begeerten en ambities ten koste gaat van het algemeen welzijn en vooral de belangen dient van de rijken en machtigen.

‘Sociale naastenliefde’ moet dus de ziel zijn van de politieke orde. We hebben een politiek nodig die kijkt naar het algemeen welzijn op de lange termijn, een interdisciplinaire benadering hanteert en kijkt naar ‘best practices’ om deze elders ook te implementeren. Er zijn geen snelle en makkelijke oplossingen voor de huidige crises. “Alleen een gezonde politiek, waarbij de meest uiteenlopende sectoren en vaardigheden betrokken zijn, is in staat toezicht te houden op dit proces” (179).

Vragen voor groepsgesprek of persoonlijke overweging

Alles hangt dus af van ons vermogen om in te zien dat we ons hart, onze gewoontes en onze levensstijl moeten veranderen. Anders zullen de politieke propaganda, de media en de opiniemakers een individualistische en onkritische cultuur blijven stimuleren, waarmee ze tegemoet komen aan de ongebreidelde economische belangen en aan een maatschappelijke organisatie in dienst van diegenen die al te veel macht hebben (166).

De markt kan op zichzelf niet elk probleem oplossen, hoezeer men ons ook vraagt dit dogma van het neoliberale geloof te geloven. ... De kwetsbaarheid van de wereldsystemen in het licht van pandemieën heeft aangetoond dat niet alles met de vrijheid van de markt opgelost kan worden ..., we moeten de menselijke waardigheid opnieuw centraal stellen ... (168).

Er is nood aan een model van sociale, politieke en economische participatie dat volksbewegingen kan integreren en lokale, nationale en internationale bestuursstructuren kan bezielen met die stroom van morele energie die voortkomt uit het betrekken van de uitgestotenen in de opbouw van een gemeenschappelijke toekomst (169).

Goede politiek zal manieren zoeken om gemeenschappen op elk niveau van het sociale leven op te bouwen, om de globalisering te herijken en te heroriënteren en zo de ontwrichtende effecten ervan te vermijden (182).

1. Paus Franciscus vraagt: “Met hoeveel liefde doe ik mijn werk? Wat doe ik om anderen vooruit te helpen? Hoe breng ik echte verbindingen tot stand tussen mensen? Welke positieve krachten breng ik teweeg?” Wat is uw antwoord?

Hoofdstuk 6: DIALOOG EN VRIENDSCHAP IN DE SAMENLEVING

Samenvatting

In hoofdstuk zes herneemt paus Franciscus het thema van dialoog en vriendschap. Teveel communicatie vandaag de dag blijft wat de paus betreft steken in het voeren van een 'parallele monoloog' (200), waarin vooral de eigen positie en het eigen belang voorop staan. Dialoog is de weg om onze onenigheid te overwinnen. Voorwaarde daarvoor is dat de gesprekspartners respect weten op te brengen voor de ervaringen van anderen en de waarden die hun handelen motiveren. Dialoog maakt ons gevoelig voor culturele verschillen. In andere culturen hebben mensen soms heel andere ideeën over wat ontwikkeling en vooruitgang zijn.

Voor Franciscus gaat waarheid niet over het vaststellen van feiten, maar om het gezamenlijk vinden van de morele ankers van onze samenleving. Hij herhaalt hier de overtuiging van de katholieke kerk dat er fundamentele waarden zijn die onze concrete context overstijgen en die ook niet onderhandelbaar zijn.

Paus Franciscus roept op tot het zorgvuldig cultiveren van een 'cultuur van ontmoeting' die ons kan helpen onze verdeeldheid en verschillen te overstijgen en de weg opent voor een gezamenlijke inzet voor het algemeen welzijn. Zo'n 'cultuur van ontmoeting' vergt inspanning en opoffering van ons allemaal.

De paus sluit het hoofdstuk af door ons op te roepen vriendelijkheid weer terug te brengen in ons maatschappelijk handelen - een vriendelijkheid die niet alleen gebaseerd is op beleefdheid maar op oprechte zorg voor anderen en een tegengif is tegen onverschilligheid.

Vragen voor groepsgesprek of persoonlijke overweging

Laten we niet vergeten dat verschillen creatief zijn; ze creëren spanning en in het oplossen van die spanning ligt de vooruitgang van de hele menselijke familie! (203).

Juist omdat ze respect en waardering voor anderen veronderstelt, verandert vriendelijkheid, zodra ze een cultuur in de samenleving wordt, ingrijpend levensstijlen, relaties en de manier waarop ideeën worden besproken en vergeleken. Vriendelijkheid vergemakkelijkt het zoeken naar consensus; ze opent nieuwe wegen waar vijandigheid en conflict alle bruggen zouden verbranden (224).

1. Kan je je een moment in gedachte halen dat iemand weigerde te luisteren naar jouw ervaring en ideeën? Wat deed deze ervaring met je? Hoe had de ervaring anders kunnen zijn?
2. Wanneer heb jij iemand afgekappt of een mening zonder meer afgewezen? Hoe was die ervaring? Hoe had je het anders kunnen aanpakken?
3. Wat kan je doen om een andere cultuur dan de jouwe te leren kennen? Hoe begin je daarmee?

Hoofdstuk 7: WEGEN NAAR HERNIEUWDE ONTMOETING

Samenvatting

De verschillen die er zijn en die de basis zijn van de dialoog, veronderstellen dat we zelf verbondenheid ervaren: dat we ergens bij horen en geworteld zijn. Processen van vrede en verzoening vragen om betrokkenheid van iedereen. Ook lokale gemeenschappen hebben daarin een rol: te vaak worden zij over het hoofd gezien of wordt er in generaliserende zin over hen gesproken.

Voor christenen zijn vergeving en verzoening centrale begrippen. Vergeving en verzoening kunnen echter nooit betekenen dat onrecht voortduurt. Vergeven betekent niet dat we vergeten. Om als samenleving verder te komen moet degene die onrecht of geweld heeft begaan, geconfronteerd worden met zijn of haar daden.

De encycliek sluit af met twee hele concrete kwesties. De paus wijst er nogmaals op dat de Kerk de doodstraf categorisch afwijst. Daarnaast gaat de paus in op de leer die de Kerk eerder verkondigde dat oorlog onder bepaalde condities gerechtvaardigd is. Deze leer is volgens hem niet langer houdbaar. Met het huidige arsenaal aan wapens – en de paus noemt met name de nucleaire, chemische en biologische wapens – is geen enkele oorlog rechtvaardig. “Elke oorlog laat een wereld na die slechter is dan voorheen”, schrijft de paus. “Oorlog is een falen van de politiek en van de mensheid, een beschamende capitulatie voor de machten van het kwaad.” Al het geld dat landen steken in de aanschaf en ontwikkeling van wapens, zou volgens hem moeten worden geïnvesteerd in een mondiaal fonds ter bestrijding van honger (255-262).

Vragen voor groeps gesprek of persoonlijke overweging

De zware inspanning om te overwinnen wat ons verdeelt, zonder onze persoonlijke identiteit te verliezen, veronderstelt dat er bij iedereen een basisgevoel van saamhorigheid aanwezig is (230).

Alle mensen die meewerken aan een vreedzame ‘samen-leving’ mogen nooit vergeten dat ongelijkheid en gebrek aan integrale menselijke ontwikkeling vrede onmogelijk maken (235).

1. Paus Franciscus neemt in *Fratelli Tutti* afstand van de leer van de rechtvaardige oorlog. Bent u het met hem eens dat oorlog nooit de oplossing kan zijn om conflicten tussen groepen en landen op te lossen?
2. Onrecht is een vorm van geweld. De vernietiging van het milieu is een vorm van geweld. Wat zijn volgens u de voorwaarden om een waarachtige vrede – shalom - tot stand te brengen?
3. Paus Franciscus spreekt herhaaldelijk over de bescherming van alle vormen van leven. Hij spreekt zich uit tegen oorlog en doodstraf, tegen de aantasting van het milieu en tegen abortus en euthanasie. Hoe consistent bent u in uw standpunten over het beschermen van alle vormen van leven?

Hoofdstuk 8: GODSDIENSTEN IN DIENST VAN BROEDERLIJKHEID IN DE WERELD

Samenvatting

In het slothoofdstuk belicht de paus de rol van religies in de wereld. Hij stelt dat de rede onvoldoende basis biedt om echte broederschap tussen mensen tot stand te brengen. Het overwinnen van eigenbelang en groepsbelangen vraagt om een transcendente waarheid. Religies kunnen een bijdrage leveren aan het besef van de verbondenheid van alle mensen. Zij kunnen “de spirituele energie wakker maken” die nodig is om te werken aan de verbetering van de samenleving (276).” Om die reden moeten gelovigen samenwerken om bruggen te bouwen tussen mensen en te werken aan het algemeen welzijn. Tegelijk moet ieder vrij zijn om zijn of haar eigen religie te praktiseren.

Geweld heeft absoluut geen religieuze legitimatie, aldus de paus. Hij wijst op de belangrijke taak van religieuze leiders om geweldloosheid te prediken. Zelf heeft hij het voorbeeld gegeven op 4 februari 2019 toen hij in Abu Dhabi in gesprek ging met grootimam Ahmad Al-Tayyib. Samen ondertekenden zij het document ‘over menselijke broederschap voor wereldvrede en vreedzaam samenleven’.

Paus Franciscus sluit de encycliek af door opnieuw terug te keren naar de belangrijkste intuïtie die zijn pontificaat kenmerkt: “Denk aan de armen!” Hij wijst op het voorbeeld van de zalige Charles de Foucauld (1858 - 1916) die zijn leven wijdde aan de armen en aan universele broederschap. Tientallen jaren deelde broeder Charles in het zuiden van Algerije het leven van nomadische volken en werd “waarlijk een broeder van allen”. Hij belichaamt de centrale boodschap van *Fratelli Tutti* van onderling begrip tussen volkeren en religies, van universele broederschap.

Vragen voor groeps gesprek of persoonlijke overweging

Als gelovigen zijn we ervan overtuigd dat er zonder openheid op de Vader van alle mensen geen solide en stabiele redenen zijn om een beroep te doen op broederlijkheid (272).

Wij zijn ervan overtuigd dat wanneer men in naam van een ideologie God uit de samenleving wil bannen, de samenleving uiteindelijk afgodsbeelden zal aanbidden, en heel snel verliezen mannen en vrouwen dan de weg, wordt hun waardigheid met voeten getreden en worden hun rechten geschonden (274).

Het vredesgebod is diepgeworteld in de religieuze tradities die wij vertegenwoordigen. Religieuze leiders worden geroepen om echte ‘gesprekspartners’ te zijn, om samen de vrede te bewerken, niet als tussenpersonen maar als authentieke bemiddelaars (284).

1. Als we 'onze naasten willen beminnen als onszelf', wat betekent dat dan als deze naaste een ander geloof aanhangt? Staat ons eigen geloof dan in de weg of kan het een brug vormen naar de ander?
2. De paus schrijft dat het doel van dialoog is om vriendschap, vrede en harmonie tot stand te brengen. Hoe spelen deze waarden een rol in uw overtuigingen en handelen?

AANVULLENDE WERKVORMEN

Een methode van gezamenlijke lectio divina

Fratelli Tutti eindigt met twee gebeden. Het Gebed tot de Schepper is gericht op alle gelovigen en kan ook door niet-christenen worden gebeden. Het Christelijke Oecumenische Gebed kan door alle christenen worden gebeden. In beide gebeden zit de gehele boodschap van de encycliek als het ware vervat. De gebeden lenen zich dan ook voor bezinning, alleen of met anderen. Een simpele methode van gezamenlijke lectio divina kan helpen om de boodschap van *Fratelli Tutti* dieper tot ons door te laten dringen. Het kan een mooie manier zijn om als leesgroep een gezamenlijke bespreking van de encycliek af te sluiten.

U vindt onder de gebeden een beschrijving van deze methode.

Gebod tot de Schepper

Heer en Vader van de mensheid,
die alle mensen geschapen hebt met dezelfde waardigheid,
schenk onze harten een geest van broederlijkheid.
Inspireer ons om te dromen van een nieuwe ontmoeting
van dialoog, van gerechtigheid en van vrede.
Stimuleer ons om een gezondere samenleving en
een menswaardigere wereld op te bouwen,
zonder honger, zonder armoede, zonder geweld, zonder oorlog.

Dat ons hart zich mag openen
voor alle volkeren en alle naties op aarde,
om het goede en de schoonheid te herkennen
die U in elk van hen hebt uitgezaaid
om banden van eenheid te smeden,
van gemeenschappelijke projecten,
van gedeelde hoop.

Amen

Christelijk oecumenisch gebed

Drie-eenheid van liefde, onze God,
Laat vanuit de diepe gemeenschap van uw goddelijke innigheid
een rivier van broederlijke liefde stromen in ons midden.
Schenk ons de liefde die zichtbaar was in de gebaren van Jezus,
in zijn familie van Nazareth en in de eerste christelijke gemeenschap.

Geef dat wij christenen het Evangelie leven
en wij Christus herkennen in ieder mens, dat wij Hem zien,
gekruisigd in de angsten van de verlatenen
en van hen die vergeten worden in deze wereld,
opgestaan in elke broeder en zuster die nieuwe levenskracht hervindt.

Kom, Heilige Geest! Toon ons uw schoonheid
die weerspiegeld wordt in alle volkeren van de aarde,
dat wij opnieuw ontdekken dat iedereen belangrijk is,
dat iedereen nodig is,
dat mensen het verschillende gelaat tonen
van dezelfde door God geliefde mensheid.

Amen

Een methode van gezamenlijke Lectio Divina

Stap 1

- Lezer 1 leest het gebed rustig en duidelijk.
De anderen luisteren of lezen mee in stilte.
- Stilte... (enkele minuten)
Ieder overweegt de tekst in eigen hart en geest.
Stel jezelf de vraag: welk woord of welke zin raakt me?
- Ieder leest hardop welk woord of welke zin haar of hem het meest raakt
(zonder verder iets uit te leggen)

Stap 2

- Lezer 2 leest hetzelfde gebed rustig en duidelijk.
- Stilte... (enkele minuten)
Overweeg de tekst of de woorden die je van anderen hebt gehoord.
Stel jezelf de vraag: Wat zegt God mij door deze tekst voor mijn eigen leven?
- Deel met elkaar wat voor jouw gevoel de boodschap is van de tekst
voor jou persoonlijk.

Stap 3

- Lezer 3 leest hetzelfde gebed rustig en duidelijk.
- Stilte ... (enkele minuten)
Stel jezelf de vraag wat jouw antwoord kan zijn
op de boodschap die het gebed voor jou heeft.
- Deel met elkaar wat jij persoonlijk wil doen
met de boodschap die de tekst voor je heeft.

Een Argentijns protestlied: *Sólo Le Pido a Dios*

In 1978 schreef de Argentijnse zanger León Gieco *Sólo Le Pido A Dios*, een protestlied dat beroemd zou worden in heel Latijns-Amerika. Argentinië werd in die periode geregeerd door een militaire dictatuur die tienduizenden dissidenten ontvoerde, martelde en vermoordde. Het lied van Gieco is een aanklacht tegen onverschilligheid voor het lijden en geweld.

Jorge Mario Bergoglio was tijdens de junta provinciaal overste van de jezuïeten in Argentinië. In die positie moest hij schipperen. Hij heeft zich nadien verweten “niet genoeg te hebben gedaan” - om woorden uit het lied te citeren - om in te grijpen tijdens die jaren van terreur.

Sólo Le Pido A Dios is een gebed om kracht, een smeekbede om niet ten prooi te vallen aan onverschilligheid en sluit zo prachtig aan bij de voortdurende aanklacht van paus Franciscus tegen de ‘cultuur van onverschilligheid’. Het lied inspireert tot solidariteit en sluit zo naadloos aan bij een van de centrale boodschappen van de encycliek. U zou aan het eind van een bijeenkomst samen naar het lied kunnen luisteren. De beroemde Argentijnse zangeres Mercedes Sosa heeft het op indrukwekkende manier vertolkt. Deze is makkelijk te vinden op Youtube of een muziek streamingsdienst.

Tekst

Solo le pido a Dios
Que el dolor no me sea indiferente
Que la resaca muerte no me encuentre
Vacía y sola sin haber hecho lo suficiente

Solo le pido a Dios
Que lo injusto no me sea indiferente
Que no me abofeteen la otra mejilla
Después que una garra me arañe esta suerte

Solo le pido a Dios
Que la guerra no me sea indiferente.
Es un monstruo grande y pisa fuerte
Toda la pobre inocencia de la gente

Solo le pido a Dios
que el engao no me sea indiferente
si un traidor puede mas que unos
cuantos, que esos cuantos
no lo olviden facilmente.

Solo le pido a Dios
que el futuro no me sea indiferente
desgraciado es el que tiene que marchar
para vivir una cultura diferente

*Dit ene slechts bid ik tot God
Dat pijn mij niet onverschillig laat
Moge de dorre dood mij niet vinden
Leeg en alleen, zonder genoeg te hebben
gedaan*

*Dit ene slechts bid ik tot God
Dat onrecht mij niet onverschillig laat
Dat ik niet de andere wang hoef aan te
bieden, als een klauw het geluk van mij
heeft weggerukt.*

*Dit ene slechts bid ik tot God
Dat oorlog mij niet onverschillig laat.
Het is een groot monster, het vertrap
Alle arme onschuld van de mensen.*

*Dit ene slechts bid ik tot God
Dat bedrog mij niet onverschillig laat
Als één verrader meer macht heeft dan
enkelingen, dat die enkelingen dat niet
zomaar vergeten.*

*Dit ene slechts bid ik tot God
dat de toekomst mij niet onverschillig
laat, ellendig is degene die huis en haard
moet verlaten om in den vreemde
te leven.*